

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ
УКРАЇНИ**

ФАКУЛЬТЕТ ЗДОРОВ'Я, ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І ТУРИЗМУ

Кафедра фізичної терапії та ерготерапії

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
(протокол № 18 від 27.08.2019)

Голова Науково-методичної ради
_____ М. В. Дутчак

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Фізична терапія при хронічних неспецифічних захворюваннях сучасності

рівень вищої освіти: другий (магістерський)

спеціальність: 227 Фізична терапія, ерготерапія

спеціалізація: 227. 1 Фізична терапія

освітньо-професійна програма: Фізична терапія

код дисципліни в освітньо-професійній програмі: ОК.ФТ2

мова навчання: українська

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

«This project has been funded with support from the European Commission. This syllabi reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein»

Розробники:

Жарова Ірина Олександрівна, доктор наук з фізичного виховання і спорту, доцент, професор кафедри фізичної терапії та ерготерапії, Aniri2002@ukr.net

РЕКОМЕНДОВАНО:

Кафедрою фізичної терапії та ерготерапії
(засідання кафедри 21 серпня 2019 р., протокол № 20)

Завідувач кафедри _____ професор О. Б. Лазарева

ПОГОДЖЕНО:

Начальник навчально-методичного відділу

_____ С. І. Попович

Начальник відділу забезпечення якості вищої освіти

_____ О. І. Рудешко

Анотація навчальної дисципліни. Дисципліна спрямована на формування визначених освітньо-професійною програмою загальних та фахових компетентностей, зокрема здатності до вирішування складних спеціалізованих задач та практичних проблем, пов'язаних із порушеннями функцій, що виникають в наслідок хронічних неінфекційних захворювань до яких належать серцево-судинні захворювання (ССЗ), обструктивні захворювання легень, а також захворювання обміну речовин, із застосуванням положень, теорій та методів медико-біологічних, соціальних, психолого-педагогічних наук в умовах комплексності та невизначеності, а також на досягнення передбачених результатів навчання. Обсяг дисципліни – 4 кредити ЄКТС. Основні теми: сучасні тенденції кардіореабілітації осіб з неінфекційними захворюваннями серцево-судинної системи; сучасні тенденції легеневої реабілітації при обструктивних захворюваннях легень; сучасні тенденції в фізичній терапії захворювань обміну речовин та метаболічному синдромі. Підсумкова оцінка формується з урахуванням результатів поточного контролю та екзамену.

Abstract of the discipline. The discipline is aimed at forming the general and professional competences defined by the educational-professional program, in particular the ability to solve complex specialized problems and practical problems related to violations of functions arising from chronic non-communicable diseases, which include cardiovascular diseases (CVD), obstructive pulmonary diseases, as well as metabolic diseases, using the provisions, theories and methods of medical-biological, social, psychological and pedagogical sciences under conditions complexity and uncertainty, as well as achievement of the expected learning outcomes. The volume of discipline is 4 ECTS credits. The main topics: modern tendencies of cardio-rehabilitation of people with non-infectious diseases of the cardiovascular system; modern tendencies of pulmonary rehabilitation in obstructive pulmonary diseases; modern trends in the physical therapy of metabolic diseases and metabolic syndrome. The final assessment is based on the results of the current control and examination.

Мета навчальної дисципліни – формування визначених освітньо-професійною програмою загальних та фахових компетентностей, зокрема здатності до вирішування складних спеціалізованих задач та практичних проблем, пов'язаних із порушеннями функцій, що виникають в наслідок хронічних неінфекційних захворювань до яких належать серцево-судинні захворювання (ССЗ), обструктивні захворювання легень, а також захворювання обміну речовин, із застосуванням положень, теорій та методів медико-біологічних, соціальних, психолого-педагогічних наук в умовах комплексності та невизначеності, а також на досягнення передбачених результатів навчання.

Перелік компетентностей, які формуються під час вивчення навчальної дисципліни відповідно до освітньо-професійної програми «Фізична терапія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 227 Фізична терапія, ерготерапія, спеціалізація 227.1 Фізична терапія

Шифр	Компетентності
------	----------------

Загальні компетентності	
ЗК1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, вирішення проблем.
ЗК2	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
ЗК4	Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.
ЗК5	Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.
ЗК6	Здатність до міжособистісної взаємодії та роботи у команді.
ЗК7	Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.
ЗК8	Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).
ЗК9	Цінування та повага різноманітності та мультикультурності, здатність працювати у міжнародному контексті.
ЗК10	Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
Фахові компетентності спеціальності	
ФК1	Здатність визначати проблеми фізичної, когнітивної, психоемоційної сфер, обмежень заняттєвої участі пацієнта використовуючи стандартизовані та нестандартні інструменти оцінки, прогнозувати результати та планувати терапію.
ФК2	Здатність провадити втручання використовуючи клінічне мислення, засоби та методи науково-доказової практики, аналізувати результати та вносити корективи до індивідуальної програми реабілітації.
ФК3	Здатність до ефективної комунікації з пацієнтом, його родиною/доглядачами, до формування зрозуміння, формулювання та реалізації власних потреб, рекомендацій щодо продовження терапії та домашньої програми занять.
ФК4	Здатність до ефективної співпраці із членами реабілітаційної команди, до аналізу, синтезу та узагальнення інформації, отриманої від колег.
ФК5	Здатність використовувати професійну термінологію у спілкуванні з колегами, членами реабілітаційної команди, іншими представниками медичної та соціальної сфер, у академічному та науковому міждисциплінарному дискурсі, вести фахову документацію.
Фахові компетентності спеціалізації	
ФК6	Здатність розуміти клінічний діагноз пацієнта/ клієнта, перебіг захворювання, принципи та характер лікування.
ФК7	Здатність обстежувати та визначати функціональний стан, рівень фізичного розвитку, рухові та інші порушення осіб різного віку, нозологічних та професійних груп із складною прогресуючою та мультисистемною патологією.
ФК8	Здатність прогнозувати результати фізичної терапії,

	формулювати цілі, складати, обговорювати та пояснювати програму фізичної терапії, або компоненти індивідуальної програми реабілітації, які стосуються фізичної терапії.
ФК9	Здатність визначати оптимальний рівень терапевтичного навантаження, контролювати тривалість та інтенсивність реабілітаційних заходів для забезпечення їх відповідності стану здоров'я, функціональним можливостям пацієнта/клієнта.
ФК10	Здатність контролювати стан пацієнта/клієнта зі складними та мультисистемними порушеннями відповідними засобами й методами.
ФК11	Здатність впроваджувати сучасні наукові дані у практичну діяльність.
ФК13	Здатність здійснювати менеджмент у фізичній терапії, керувати роботою асистентів та помічників.
ФК14	Здатність діяти самостійно в умовах професійної ізоляції.
ФК15	Здатність здійснювати підприємницьку діяльність у фізичній терапії.

Обсяг навчальної дисципліни – 4 кредити ЄКТС, які розподіляються у годинах:

Форми навчання	Види навчальних занять				Самостійна робота	Разом
	лекції	лабораторні	практичні	семінарські		
Денна	14	0	26	0	80	120

Статус навчальної дисципліни: дисципліна спеціалізації.

Передумови для вивчення навчальної дисципліни: успішне опанування такими навчальними дисциплінами:

на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти: «Основи практичної діяльності у фізичній терапії та ерготерапії (вступ до спеціальності)»; «Нормальна анатомія людини»; «Основи медичних знань», «Латинська мова і медична термінологія»; «Нормальна фізіологія людини та патологічна фізіологія», «Пропедевтика внутрішніх хвороб», «Основи кардіології та пульмонології», «КРМ при порушенні діяльності ССС та дихальної системи», «Внутрішні та хірургічні захворювання», «КРМ при дисфункціях внутрішніх органів та хірургічних захворюваннях».

Програма навчальної дисципліни.

Тематичний план навчальної дисципліни

Номер і назва теми	Кількість годин	
	денна форма навчання	
	усього	у тому числі

		л	п	с.р.
Тема 1. Сучасні тенденції кардіореабілітації осіб з неінфекційними захворюваннями серцево-судинної системи	40	4	8	28
Тема 2. Сучасні тенденції легеневої реабілітації при обструктивних захворюваннях легень	40	4	8	28
Тема 3. Сучасні тенденції в фізичній терапії захворювань обміну речовин та метаболічному синдромі	40	6	10	24
Всього годин:	120	14	26	80

Зміст навчальної дисципліни за темами

Тема 1. Сучасні тенденції кардіореабілітації осіб з неінфекційними захворюваннями серцево-судинної системи.

Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки захворювань серцево-судинної системи: ІХС (інфаркт міокарду), гіпертонічна хвороба, атеросклероз. Кардіореабілітація при ССЗ.

Тема 2. Сучасні тенденції легеневої реабілітації при обструктивних захворюваннях легень.

Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки обструктивних захворювань легень: хронічна обструктивна хвороба легень, астма. Легенева реабілітація та фізична терапія при обструктивних захворюваннях легень.

Тема 3. Сучасні тенденції в фізичній терапії захворювань обміну речовин та метаболічному синдромі.

Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки захворювань обміну речовин: цукровий діабет, ожиріння, метаболічний синдром. Реабілітація та фізична терапія при захворюваннях обміну речовин.

Тематика практичних занять

Номер і назва теми дисципліни	Номер і назва теми практичних занять	Кількість годин
		Денна форма навчання
Тема 1. Сучасні тенденції кардіореабілітації осіб з неінфекційними	1. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки ІХС (інфаркт міокарду)	2
	2. Кардіореабілітація при ІХС	2

захворюваннями серцево-судинної системи	3. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки гіпертонічної хвороби, атеросклерозу	2
	4. Кардіореабілітація при ГХ, атеросклерозі	2
Тема 2. Сучасні тенденції легеневої реабілітації при обструктивних захворюваннях легень	5. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки хронічної обструктивної хвороби легень	2
	6. Легенева реабілітація та фізична терапія при хронічній обструктивній хворобі легень	2
	7. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки бронхіальної астми	2
	8. Легенева реабілітація та фізична терапія при бронхіальній астмі	2
Тема 3. Сучасні тенденції в фізичній терапії захворювань обміну речовин та метаболічному синдромі	9. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки цукрового діабету	2
	10. Реабілітація та фізична терапія при цукровому діабеті	2
	11. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки ожиріння	2
	12. Реабілітація та фізична терапія при ожирінні	2
	13. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки, реабілітація та фізична терапія при метаболічному синдромі	2
Всього годин:		26

Завдання для самостійної роботи студентів

Номер і назва теми дисципліни	Завдання	Кількість годин
		Денна форма навчання
Тема 1. Сучасні тенденції кардіореабілітації осіб з неінфекційними захворюваннями серцево-судинної системи	1. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки ІХС (інфаркт міокарду)	4
	2. Кардіореабілітація при ІХС	4
	3. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки гіпертонічної хвороби, атеросклерозу	4

	4. Кардіореабілітація при ГХ, атеросклерозі	4
	5. Підготовка до практичних занять з теми 1	12
Тема 2. Сучасні тенденції легеневої реабілітації при обструктивних захворюваннях легень	6. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки хронічної обструктивної хвороби легень	4
	7. Легенева реабілітація та фізична терапія при хронічній обструктивній хворобі легень	4
	8. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки бронхіальної астми	4
	9. Легенева реабілітація та фізична терапія при бронхіальній астмі	4
	10. Підготовка реферату та презентації із теми 2	12
Тема 3. Сучасні тенденції в фізичній терапії захворювань обміну речовин та метаболічному синдромі	11. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки цукрового діабету	2
	12. Реабілітація та фізична терапія при цукровому діабеті	2
	13. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки ожиріння	2
	14. Реабілітація та фізична терапія при ожирінні	2
	15. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки, реабілітація та фізична терапія при метаболічному синдромі	2
	16. Підготовка реферату та презентації за темою 3	14
Всього годин:		80

Очікувані результати навчання з дисципліни: отримання теоретичних та практичних знань з основ сучасних тенденцій в реабілітації осіб із хронічними неінфекційними захворюваннями завдяки:

знанням: про біопсихосоціальні моделі обмежень життєдіяльності та уміння аналізувати медичні, соціальні та особистісні проблеми пацієнта/клієнта; демонструвати вміння аналізувати, вибирати і трактувати отриману від колег інформацію; демонструвати здатність проводити фізичну терапію пацієнтів/клієнтів різного віку зі складними патологічними процесами та порушеннями;

демонструвати здатність знаходити, вибирати, оцінювати, обговорювати та застосовувати результати наукових досліджень у клінічній, науковій, освітній та адміністративній діяльності; демонструвати уміння визначати функціональний стан осіб різного віку, нозологічних та професійних груп із складною прогресуючою та мультисистемною патологією; проводити опитування пацієнта/клієнта для визначення порушень функції, активності та участі.

умінням: демонструвати уміння визначати рівень психомоторного та фізичного розвитку людини; демонструвати уміння виконувати обстеження пацієнтів/клієнтів різних нозологічних груп та при складній прогресуючій і мультисистемній патології, використовуючи відповідний інструментарій; демонструвати уміння спілкування з пацієнтом/клієнтом, проводити опитування пацієнта/клієнта для визначення його потреб та очікувань щодо його рухової активності та очікуваних результатів фізичної терапії; демонструвати уміння прогнозувати результати фізичної терапії пацієнтів/клієнтів різних нозологічних груп та при складній прогресуючій та мультисистемній патології; демонструвати уміння встановлювати цілі втручання; демонструвати уміння розробляти технологію втручання; демонструвати уміння реалізовувати індивідуальні програми фізичної терапії відповідно до наявних ресурсів і оточення; демонструвати уміння здійснювати етапний, поточний та оперативний контроль стану пацієнта/клієнта, аналізувати результати виконання програм фізичної терапії; демонструвати уміння коректувати хід виконання програми фізичної терапії на основі аналізу запланованих та досягнутих результатів; постійно дотримуватись безпеки для практикуючого фахівця та пацієнта/клієнта; демонструвати уміння проводити самостійну практичну діяльність; демонструвати уміння вербального і невербального спілкування з особами та групами співрозмовників, різними за віком, рівнем освіти, соціальною і професійною приналежністю, психологічними та когнітивними якостями тощо, у мультидисциплінарній команді; демонструвати уміння проводити інструктаж та навчання клієнтів, членів їх родин, колег і невеликих груп.

Перелік програмних результатів навчання, яких досягають під час вивчення навчальної дисципліни відповідно до освітньо-професійної програми «Фізична терапія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 227 Фізична терапія, ерготерапія, спеціалізація 227.1 Фізична терапія

Шифр	Програмні результати навчання
ПРН1	Демонструвати знання біопсихосоціальної моделі обмежень життєдіяльності та уміння аналізувати медичні, соціальні та особистісні проблеми пацієнта/клієнта.
ПРН3	Демонструвати здатність проводити фізичну терапію пацієнтів/клієнтів різного віку зі складними патологічними процесами та порушеннями.
ПРН4	Демонструвати здатність знаходити, вибирати, оцінювати, обговорювати та застосовувати результати наукових досліджень у клінічній, науковій, освітній та адміністративній діяльності.

ПРН5	Демонструвати уміння визначати функціональний стан осіб різного віку, нозологічних та професійних груп із складною прогресуючою та мультисистемною патологією, проводити опитування пацієнта/клієнта для визначення порушень функції, активності та участі.
ПРН6	Демонструвати уміння виконувати обстеження пацієнтів/клієнтів різних нозологічних груп та при складній прогресуючій і мультисистемній патології, використовуючи відповідний інструментарій.
ПРН7	Демонструвати уміння спілкування з пацієнтом/клієнтом, проводити опитування пацієнта/клієнта для визначення його потреб та очікувань щодо його рухової активності та очікуваних результатів фізичної терапії.
ПРН8	Демонструвати уміння прогнозувати результати фізичної терапії пацієнтів/клієнтів різних нозологічних груп та при складній прогресуючій та мультисистемній патології.
ПРН9	Демонструвати уміння встановлювати цілі втручання.
ПРН10	Демонструвати уміння розробляти технологію втручання.
ПРН11	Демонструвати уміння реалізовувати індивідуальні програми фізичної терапії відповідно до наявних ресурсів і оточення.
ПРН13	Демонструвати уміння коректувати хід виконання програми фізичної терапії на основі аналізу запланованих та досягнутих результатів.
ПРН14	Постійно дотримуватись безпеки для практикуючого фахівця та пацієнта/клієнта.
ПРН15	Демонструвати уміння проводити самостійну практичну діяльність.
ПРН18	Демонструвати професійний розвиток та планувати його.
ПРН19	Демонструвати уміння здійснювати науково дослідну діяльність.
ПРН20	Дотримуватись основних юридичних та етичних вимог, провадити діяльність зі згоди пацієнта/клієнта.

Порядок оцінювання результатів навчання з дисципліни

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни формується з урахуванням результатів поточного контролю та екзамену.

Протягом семестру здобувач вищої освіти може отримати максимальну кількість балів – 100, як суму балів за результатами поточного контролю на практичних заняттях та під час консультацій науково-педагогічних працівників з тем, на які не передбачено аудиторних годин. Використовуються такі форми поточного контролю та розподіл балів, які може отримати студент за тему:

Номер і назва теми практичних занять	Засоби оцінювання	Кількість балів за тему
1. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки ІХС (інфаркт міокарду)	Експрес-контроль. Есе. Презентації.	7
2. Кардіореабілітація при ІХС	Реферат, доповіді та презентації на задану тему та їх обговорення.	8
3. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки гіпертонічної хвороби, атеросклерозу	Реферат, доповіді та презентації на задану тему та їх обговорення.	7
4. Кардіореабілітація при ГХ, атеросклерозі	Реферат, доповідь та презентації на задану тему та їх обговорення.	8
5. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки хронічної обструктивної хвороби легень	Реферат, доповіді та презентації на задану тему та їх обговорення.	8
6. Легенева реабілітація та фізична терапія при хронічній обструктивній хворобі легень	Експрес-контроль. Есе. Презентації.	8
7. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки бронхіальної астми	Експрес-контроль. Есе. Презентації.	7
8. Легенева реабілітація та фізична терапія при бронхіальній астмі	Реферат, доповідь та презентації на задану тему та їх обговорення.	8
9. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки цукрового діабету	Експрес-контроль. Есе. Презентації.	7
10. Реабілітація та фізична терапія при цукровому діабеті	Реферат, доповідь та презентації на задану тему та їх обговорення.	8
11. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки ожиріння	Реферат, доповідь та презентації на задану тему та їх обговорення.	8
12. Реабілітація та фізична терапія	Експрес-контроль.	8

при ожирінні	Есе. Презентації.	
13. Етіопатогенез, структура, клінічні ознаки, реабілітація та фізична терапія при метаболічному синдромі	Експрес-контроль. Есе. Презентації.	8
Всього балів:		100

Лектор під час завершення лекції з теми дисципліни знайомить здобувачів вищої освіти з відповідними завданнями для самостійної роботи та темами практичних занять.

Перед початком практичного заняття науково-педагогічний працівник ознайомлює здобувачів вищої освіти із формами поточного контролю, які будуть застосовуватись, і кількістю балів, які вони можуть отримати. Під час завершення кожного заняття кожному присутньому здобувачу вищої освіти оголошується кількість отриманих ним балів.

Здобувач вищої освіти, який протягом семестру отримав менше 34 балів, до заліку/екзамену не допускається, і може в установленому порядку пройти повторне вивчення цієї дисципліни.

Заліки/екзамени проводяться у порядку, визначеному у Положенні про організацію освітнього процесу в університеті.

Рекомендовані джерела інформації:

Основна література:

1. Заболевания сердца и реабилитация. Под.ред. М.Л. Поллока, Д.Х. Шмидта. К.: Олимпийская литература, 2000. 402с.
2. Івасик Н. Фізична реабілітація при порушенні діяльності органів дихання. Львів, 2012. 192 с.
3. Кардиореабілітація. Под ред. Г.П. Арутюнова. М.2013. 336 с.
4. Кардиореабілітація: практическое руководство. Под ред.. Дж. Ниебауера; пер. с англ. М.: Логосфера, 2012. 328 с.
5. Окамото Г. Основи фізичної реабілітації. Львів, 2002. 294 с.
6. Передерій В.Г., Ткач С.М. Основи внутрішньої медицини. Вінниця: Нова книга, 2009. 784 с.
7. Рекомендации по реабилитации при заболеваниях органов дыхания. К.: Олимпийская литература, 2010. 192 с.
8. Реабилитация при заболеваниях сердечно-сосудистой системы. Под ред. И.Н. Макаровой. М.: ГЭОТАР-Медиа, 2010. 304 с. •
9. Реабилитация при заболеваниях сердца и суставов.С. М. Носков, В. А. Маргазин, А. Н. Шкробко и др. М.: ГЭОТАР-Медиа, 2010. 640 с.
10. Рекомендации по реабилитации при заболеваниях сердца. [научн. ред. Д. Котко; пер. с англ. Г. Гончаренко].К.: Олимпийская литература, 2011. 240 с.
11. Клячкин Л.М., Щегольков А.М. Медицинская реабилитация больных с заболеваниями внутренних органов. М.: Медицина, 2000. 328с.

12. Физиотерапия. Классический курс. Под ред. С.Б. Портера. Пер. с англ. под ред. Г.Н. Пономаренко. Т.1. СПб.: Человек, 2014. 764 с.
13. Дедов И. И. Обучение больных ожирением: программа. М. : Медицинская лит., 2010. 167 с.
14. Жарова І. О. Фізична реабілітація при первинному екзогенно-конституціональному ожирінні у підлітків : монографія. К. : Самміт-книга, 2015. 312 с.
15. Ройтберг Г. Е. Метаболический синдром. М. : МЕДпресс-информ, 2007. 224 с.
16. Физическая реабилитация / Под общей ред. проф. С. Н. Попова. Изд. 3-е. — Ростов н/Д. : Феникс, 2005. — 608 с.

Додаткова література:

1. Арутюнов Г.П. Терапия факторов риска сердечно-сосудистых заболеваний. М., 2010. 672 с.
2. Богдановська Н.В. Фізична реабілітація хворих різних нозологічних форм. Навчальний посібник. Запоріжжя, 2011. 314с.
3. Всемирная декларация по здравоохранению: принята мировым здравоохранительным сообществом на 51-й сессии Всемирной ассамблеи здравоохранения в мае 1998 г. — Режим доступа: www.euro.who.int/__data/assets/pdf.../EHFA5-R.pdf.
4. Здоровье-421. Основы политики достижения здоровья для всех в Европейском регионе ВОЗ. — Копенгаген, 1999. — № 6. — 310 с. — (Европейская серия по достижению здоровья для всех).
5. Мурза В.П. Фізична реабілітація. Навчальний посібник. К.: Олан, 2004. 559с.
6. Основы діагностичних досліджень у фізичній реабілітації. Т. Бойчук, М. Голубева, О. Левандовський, Л. Войчишин. Львів, 2010. 240 с.

Електронні ресурси:

1. World Health Organization. Global strategy on diet, physical activity and health: obesity and overweight, 2004. — Access mode: <http://www.who.int/dietphysicalactivity/publications/facts/obesity/en/Accesssed>.
2. World Health Organization. Obesity and overweight. 2011. — Access mode: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/index.html>.
3. World Health Organization: prevention and managing the global epidemic of obesity : report of the WHO Consultation on Obesity. — WHO, 1997.